

УДК 378.091.212

Тетяна Довгодько

АДАПТАЦІЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ДО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ

Україна має значний досвід підготовки іноземних студентів у вітчизняних вищих освітніх закладах. Однак після розпаду СРСР, втративши свої позиції на світовому ринку надання освітніх послуг, наша держава поступово набирає обертів по залученню іноземних громадян із метою надання освітніх послуг в українських університетах. Кількість іноземних студентів, що навчаються в Україні, зростає. Так, якщо у 2000 р. в Україні навчалось близько 18 тисяч іноземців, у 2007 р. – 37 тисяч, у 2010 р. – понад 44 тис., зараз – близько 50 тисяч осіб із 153 країн світу [5]. А у 2012 р. “кількість абітурієнтів, які отримали запрошення на навчання в українських вишах, зросла порівняно з минулим на 53% і становить 32 тисячі осіб із 126 країн світу” [4].

Кожний іноземний студент, що прибуває до ВНЗ України на навчання, є представником певної країни з особливою ментальністю, психологічним станом, своєрідним сприйняттям світу й нового соціокультурного середовища. Це необхідно враховувати для успішного керування навчально-виховним процесом студентів-іноземців. З моменту вступу до українських університетів вони потрапляють у винятково незвичне і незнайоме для них мовне, соціальне і національне середовище, до якого їм потрібно адаптуватися. Труднощі процесу пристосування іноземних студентів до українського середовища і до навчання в українських університетах потребують всебічних психолого-педагогічних досліджень. Адже іноземці, що прибувають на навчання до України, повинні пристосуватися не лише до умов навчання в університеті, до специфіки проживання у гуртожитку, а й до життя в чужій країні з нерідним мовним середовищем. Дуже часто такі умови стають для них екстремальними.

У вітчизняній і зарубіжній науковій психолого-педагогічній, філософській, медико-біологічній літературі приділяється досить багато уваги проблемам адаптації студентів до навчання у ВНЗ. Так, у дослідженнях А. Андреєвої, І. Беха, Ю. Бохонкова, М. Вієвської, О. Прудської, В. Сорочинської, В. Штифурак, І. Шаповал та інших розглянуті педагогічні та соціально-психологічні аспекти адаптації студентів і чинники, що на неї впливають. Проблема професійно спрямованої адаптації присвячені роботи Л. Дарен-

ської, Г. Кайтукової, Т. Каткової, Т. Петриченко, С. Рунова, І. Сорокіної, Л. Щепотько та ін. Деякі особливості феномену адаптації іноземних студентів до навчання у нерідному середовищі вивчали як українські дослідники (О. Білоус, Н. Булгакова, І. Сладких), так і російські вчені (В. Антонова, М. Іванова, О. Кравцов, О. Степаненко, Н. Тіткова). Незважаючи на значну кількість наукових праць, у них наявні різні підходи щодо тлумачення феномена адаптації, її механізмів, методів, прийомів успішності. У той же час залишається недостатньо розробленою система рівнів адаптації іноземних громадян, що приїхали до України здобувати вищу освіту.

Процес адаптації іноземних студентів здійснюється впродовж усього періоду навчання у вищій школі, але особливо складним він є у перший рік, тобто на підготовчому факультеті (ПФ), тому дослідження процесу адаптації, організації її успішності сприяє більш швидкому включенню іноземних студентів до студентського середовища, полегшує процес їх навчання і виховання.

Необхідною умовою якісного засвоєння знань із загальнонаукових дисциплін представниками з різних регіонів світу на ПФ є урахування ментальності, психологічного стану й інших особливостей їхньої національної самосвідомості, оскільки типовими труднощами, окрім змістовно-предметних, мовних, методичних, організаційних, є і психологічні. Врахування, прогнозування і проектування означених проблем дозволяє об'єктивно формулювати, варіювати навчальні цілі та виробити стратегію їх розв'язання.

Метою дослідження є з'ясування сутності й особливостей процесу адаптації іноземних студентів під час пропедевтичної підготовки в університетах України.

Вважається, що при будь-якій адаптації активізуються генетично детерміновані ресурси організму. Наприклад, зміна клімату є надзвичайно серйозним подразником для людини, що часто призводить до загострення хронічних захворювань, підвищення кров'яного тиску, головного болю, розладів сну. При різких коливаннях температури повітря, атмосферного тиску (підвищення або зниження) у людини може виникати погіршення психологічного стану (зміна настрою, дискомфорт, апатія, депресія).

Іноземні студенти, навчаючись в Україні перший рік, гостро відчувають вплив незвичної кліматичної зони, у них відбуваються порушення біоритмів через зміну часових поясів. Особливо важко призвичаюються до української холодної зими й нестачі сонячних днів у осінньо-зимовий період студенти з африканських країн і Південно-Східної Азії. До цього слід додати й екологічну ситуацію у великих містах: загазованість повітря, велика кількість транспорту, шум, багато людей тощо. Перебування у великому місті дуже складно переносять у перший рік навчання студенти-іноземці, що на-

родилися і проживали у маленьких селищах на своїй батьківщині. Важко проходить звикання до змін у харчуванні, даються взнаки інші смакові якості продуктів харчування, їх незвичний асортимент тощо. Окрім фізіологічних факторів, на адаптацію впливають соціальні фактори, нерідне соціальне середовище, “мовний бар’єр”, стиль поведінки оточуючих людей та ін.

Наші багаторічні спостереження за студентами-іноземцями, інтерв’ю, співбесіди, а також дослідження педагогів і психологів [1; 2; 5; 8] указують на те, що процес соціально-психологічної адаптації студентів-іноземців ПФ можна умовно поділити на декілька етапів (фаз), що вказані у таблиці 1.

Таблиця 1

Етапи адаптації студентів-іноземців першого року навчання у ВНЗ

Етапи адаптації	Основні характеристики
Оцінювання можливостей і перспектив навчання	Майбутній студент, знаходячись на батьківщині, обирає країну навчання, мову навчання й оцінює свої можливості навчання в обраному за кордоном університеті, прислухаючись до порад батьків, друзів і знайомих.
Фаза кліматична	Визначається можливість знаходження у новій країні з урахуванням психофізіологічного стану організму
Очікування	Знаходження у стані емоційного передбачення зустрічі з новою країною, містом, університетом. Залежно від національно-психологічних особливостей відчуття стану ейфорії, передчуття чогось нового й незнайомого.
Входження до нового середовища	Студент потрапляє до нового і незнайомого суспільства, отримує інформацію стосовно правил поведінки і життя у ньому, починає контактувати з членами означеного суспільства. Оцінює свої можливості стосовно подальшого перебування у новій країні.
Фаза безпосередньої участі у навчальній діяльності	Починаються перші проблеми мовного, соціального, побутового характеру. Відчувається невідповідність між очікуваним і дійсністю, що може призвести до стресового стану студента.
Депресія	Після перших днів (або тижнів) перебування у чужій країні всі іноземні студенти переживають психічні розлади різних ступенів, що виражаються у зниженні настрою, самооцінки, песимістичному погляді на все, що відбувається, і на майбутнє.
Рівновага	У разі подолання незадоволеності стосовно різних видів діяльності, зміни стереотипів життя студент починає відчувати стан стабільності

Адаптація іноземних студентів до українських реалій – складний процес, яким можна керувати і прискорювати. Означений процес включає багато аспектів. Найскладнішими з них, на нашу думку, є пристосування до: нових кліматичних умов і часу; нового соціокультурного середовища; нової освітньої системи; до нової мови спілкування; інтернаціонального характеру груп.

Успішність пристосування іноземних студентів до нового оточення залежить від такого суб'єктивного фактора, як адаптивність (адаптивна спроможність) особистості [8], тобто вродженої і набутої спроможності індивіда до адаптації, або спроможності пристосовуватися до усілякого життєвого різноманіття. Уроджені основи адаптивності – це темперамент, емоції, конституція, рівень інтелекту, зовнішні дані, фізичний стан організму тощо. Розрізняють високо-, середньо- і низькоадаптованих людей. Рівень адаптивності залежить від виховання, навчання, умов і способу життя і значною мірою визначається особистісними якостями людини, а також проведенням адаптаційних заходів.

До адаптивної спроможності іноземних студентів відносять три основні види: 1) фізіологічна адаптивність (до клімату, екосистеми регіону, їжі, води тощо); 2) психологічна адаптивність (пристосування до нових видів життєдіяльності, до змінних життєвих ситуацій й ін.); 3) соціальна адаптивність (сприйняття нових цінностей, комунікативність, переорієнтація тощо).

Особливим фактором, до якого необхідно адаптуватись іноземним студентам ПФ, є навчальний процес, оскільки саме навчання є головною метою прибуття іноземців до українських ВНЗ. Адаптація студентів-іноземців до освітнього середовища – багатофакторний процес їх входження, розвитку і становлення в освітньому середовищі вищого освітнього закладу в рамках комплексного поєднання та взаємодії інформаційно-функціонального та соціокультурного полів. Пристосування іноземних студентів до вищої школи на етапі довузівської підготовки – це адаптація до компонентів нової педагогічної системи: інформаційно-світоглядної (до викладання дисциплін, форм і методів організаційно-виховної роботи) і психолого-педагогічної (до студентської групи, її соціально-психологічного клімату, системи контролю знань, самопідготовки). Зазначена адаптація проходить під впливом певних очікувань як із боку викладачів підготовчого факультету, так і студентів-іноземців. Зазначимо, що найбільшою проблемою пристосування ІС до навчального процесу є їх недостатній рівень комунікативної компетенції, що гальмує сприйняття, осмислення і відтворення наукової інформації. Проведені опитування ІС, які завершили пропедевтичну підготовку, свідчать, що саме недостатній рівень володіння мовою (російською або українською) є головним чинником недостатньої (порівняно з українськими студентами) спроможності до подальшого навчання в університеті [3].

Соціальне середовище, до якого потрапляє іноземний громадянин, є сукупністю соціальних умов, обставин, ситуацій, які впливають на його поведінку. У численних психолого-педагогічних дослідженнях поведінки студентів

нтів-іноземців означене середовище науковці розглядають на макрорівні (нова країна, місто, умови проживання) та макрорівні (мікросередовище, що обмежене специфікою навчального процесу та місцем проживання).

Підготовчий факультет є своєрідною спільнотою (соціумом) із власною інтегрованою структурою й особливими соціально-педагогічними параметрами. На думку Н. Булгакової, початкова соціалізація на даному факультеті “здійснюється завдяки психологічним механізмам, які, у свою чергу, мають індивідуальний характер і залежать від регіональних особливостей представників тієї чи іншої країни. У кожного прибулого іноземного студента починається соціальна адаптація (активне пристосування індивіда до зміни середовища) і ресоціалізація (засвоєння особистістю нових знань, цінностей, ролей, навичок в умовах нової соціокультурної ситуації)” [2; 3; 5; 8]. Погоджуючись із цим, наголошуємо на важливості проведення досліджень, присвячених психологічному стану студентів у момент прибуття на навчання, і підкреслюємо, що врахування особливостей психіки студентів-іноземців, особистісних якостей, психологічної сумісності в багатонаціональній групі допоможе скоротити термін їхньої адаптації, швидше увійти до нового макро- та мікросередовища, а, отже, сприятиме підвищенню ефективності процесу засвоєння знань. Психологічні механізми адаптації можна використовувати також для корегування мотиваційної сфери іноземних студентів у процесі навчання на ПФ.

Соціокультурна адаптація ІС проходить як під час навчальної діяльності, так і в процесі позааудиторних заходів. Останні, як зазначають дослідники, значно сприяють прискоренню процесу адаптації, формуючи при цьому мовну і соціокультурну компетенцію [9]. Тож доцільно організовувати для ІС екскурсії до музеїв (університетських, міських), виїзні екскурсії культурними й історичними місцями України, проводити тематичні вечори, спортивні змагання, концерти, наукові конференції, олімпіади з різних дисциплін тощо. Важливу функцію у процесі адаптації ІС відіграють агенти адаптації, які допомагають їм в отриманні необхідної інформації, засвоєнні нових соціальних ролей, налагодженні контактів з оточенням тощо. Для них такими агентами є співвітчизники, що проживають в Україні вже не один рік, деканат із роботи з іноземними студентами, викладачі ПФ, члени студентської групи тощо. Наші опитування показали, що найбільшу допомогу і підтримку в пристосуванні до життя і навчання у перший рік новачкам-студентам надають земляки (65%), викладачі-куратори ПФ (56%) і співробітники деканату (50%). Отже, для успішної адаптації ІС до освітнього середовища необхідно організувати міжособистісну взаємодію та взаєморозуміння між викладачами і

студентами; студентами-новачками і старшокурсниками; студентами у групі, на факультеті, що є представниками різних країн і культур.

Адаптація іноземних студентів до українського освітнього середовища як багатокомплексний і довготривалий процес охоплює усі сфери їх життя. Найскладніший період адаптації припадає на перший рік навчання. Серед труднощів, із якими стикаються ІС, є *об'єктивні* (зумовлені новим змістом навчання, спілкування, взаємодії) та *суб'єктивні* (пов'язані з особливостями адаптанта: невпевненість, тривожність тощо). Деякі автори вказують і на педагогічні труднощі (недостатня розробленість теорії та практики навчально-виховного процесу, неготовність і навіть небажання деяких викладачів урахувувати вікові й індивідуальні особливості студентів) [7].

Таким чином, від успішності процесу адаптації ІС залежить їх подальша взаємодія з інтелектуальним і соціокультурним середовищем університету. Прискорення процесу адаптації сприяє стабільному психоемоційному і фізичному стану студентів-іноземців; покращенню засвоєння нових знань; формуванню готовності до навчання в університетах України й осмисленню значущості майбутньої професії; формуванню нових особистісних якостей, засвоєнню нових соціальних ролей ІС та їх майбутнього соціального статусу. Іншими словами, частиною освітньої політики у галузі підготовки фахівців для зарубіжних країн має стати науково організований процес їх адаптації до навчальної діяльності в українському соціокультурному середовищі, що сприятиме вдосконаленню якості як пропедевтичної, так і професійної освіти.

1. *Алексеева Т. В.* Психологічні фактори та прояви процесу адаптації студентів до навчання у ВНЗ : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / *Т. В. Алексеева* ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2004. — 20 с.
2. *Антонова В. Б.* Психологические особенности адаптации иностранных студентов к условиям жизни и обучения в Москве / *В. Б. Антонова* // Вестник ЦМО МГУ. — 1998. — № 1. — С. 125—133.
3. *Булгакова Н. Б.* Система пропедевтичної підготовки іноземних громадян з природничих дисциплін у технічному університеті : дис... д-ра пед. наук : 13.00.04 / *Булгакова Наталія Борисівна.* — Київ, 2002. — 446 с.
4. *Гаврилюк М.* По диплом за кордон / *М. Гаврилюк.* — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gk-press.if.ua/node/7513>.
5. *Довгодько Т. И.* К вопросу обучения иностранных студентов дисциплине “Физика” на подготовительном факультете высшего учебного заведения / *Т. И. Довгодько* // Теоретические и прикладные проблемы преподавания математических и естественно-научных дисциплин слушателям гуманитарных специальностей специализированных вузов : материалы межвузовской научно-практической конференции / под. ред. *И. Ю. Харламовой.* — Саратов : Саратовский юридический институт МВД России, 2010. — С. 178—182.

6. Довгодько Т. І. Розвиток системи підготовки іноземних студентів в Україні / Т. І. Довгодько // Вища освіта України. — 2012. — №3 (додаток 2). — Т. 2. — С. 102—104.
7. Дятленко Н. М. Умови адаптації студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ / Н. М. Дятленко // Збірник наук. праць / Інститут психології і соціальної педагогіки КМПУ імені Б. Д. Грінченка; Московський гуманітарний педагогічний інститут. — Випуск 1. — К., М., 2009. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.psyh.kiev.ua>
8. Иванова М. А. Социологический портрет иностранного студента первого года обучения в вузе / М. А. Иванова, Н. А. Титкова. — С.-Пб. : НПО ЦКТИ, 1993. — 62 с.
9. Кривцова И. О. Социокультурная адаптация иностранных студентов к образовательной среде российского ВУЗа (на примере Воронежской государственной медицинской академии им. Н. Н. Бурденко) / И. О. Кривцова // Фундаментальные исследования. — 2011. — № 8 — С. 288. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rae.ru/fs/?section=content&op=show_article&article_id=7798351 .

Стаття надійшла до редакції 11.01.2013

Т. Довгодько

Адаптация иностранных студентов к образовательной среде Украины

Статья посвящена феномену адаптации студентов-иностранцев, проходящих пропедевтическую подготовку в высших учебных заведениях Украины. Определены трудности и этапы их приспособления к украинской социокультурной среде. Указана важность исследования проблем адаптационного процесса иностранцев во время их обучения на подготовительном факультете.

Ключевые слова: адаптация, иностранные студенты, подготовительный факультет, пропедевтическая подготовка, адаптация иностранных студентов.

Т. Dovgodko

Adaptation of Foreign Students to the Educational Environment of Ukraine

The article considers the phenomenon of adaptation of foreign students passing propaedeutic training in higher educational institutions of Ukraine. It defines challenges and stages of students' adaptation to the Ukrainian socio-cultural environment. The author specifies the importance of the research of the problems of foreigners' adaptation process while studying at the preparatory faculty.

Key words: adaptation, foreign students, preparatory department, propaedeutic training, adaptation of foreign students.

Рецензент – кандидат біологічних наук,
старший науковий співробітник Н. О. Постригач